

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

De actualiteit van

Karol Wojtyła (Johannes Paulus II)
(Wadowice 1920-Vaticaanstad 2005)

door *Michel Remery*

De auteur is bouwkundige en theoloog. Hij promoveerde onlangs op de architectuur van Dom Hans van der Laan OSB aan de Gregoriana te Rome en is kapelaan in Leiden.

Een religieuze oproep bracht politieke omwenteling

Rome 1978. Voor de tweede keer in korte tijd kwamen kardinalen uit de hele wereld bijeen in conclaaf om een nieuwe paus te kiezen. Met de rest van de wereld werden de communistische regimes, die dachten het religieuze leven in het Oosten goed in de hand hebben, volkomen verrast door de uitkomst. Niet alleen omdat het een oude traditie was geworden dat alleen Italianen tot paus werden gekozen, maar vooral omdat de communisten religie beschouwden als een lokale zaak, die ook lokaal beheerst kon worden. Zo was het immers ook bij de Orthodoxe Kerk. Maar de keuze van de Poolse kardinaal- aartsbisschop van Kraków, Karol Wojtyła, als nieuwe paus bleek voor het oostelijke deel van het Europese continent een enorme verandering.

Tot dat moment was de politiek van de Heilige Stoel, 'het Vaticaan', ten aanzien van het Oostblok vooral gekenmerkt geweest door veel geduld en voorzichtigheid. De 'minister van Buitenlandse Zaken' van paus

Paulus VI, aartsbisschop Agostino Casaroli, voerde vele geheime onderhandelingen om een minimum van bewegings- en godsdienstvrijheid te garanderen aan de Kerk, niet alleen in Polen, maar op vele plaatsen in het Oostblok. De kardinaal-staatssecretaris Jean Villot beschreef de *Ostpolitik* van de Heilige Stoel als een *ars non moriendi*. Het lot van kardinaal Mindszenty, die zich openlijk had uitgesproken tegen het communisme en als gevolg daarvan jarenlang in ballingschap moest leven, had de Poolse primaat Wyszyński geleerd dat hij veel omzichtiger moest optreden in de strijd tegen de Sovjetpartij. Hij maande de Vaticaanse diplomaten dan ook tot uiterste voorzichtigheid.

Als paus Johannes Paulus II voer zijn voormalige medekardinaal, de eerste paus met een persoonlijke ervaring van het communisme, vanaf het begin een andere koers. Dit was bijvoorbeeld goed zichtbaar tijdens zijn eerste reis naar Polen in 1979. Edward

Gierek, de Eerste Secretaris van de Poolse communistische partij, had ingestemd met de pauselijke pelgrimstocht, ondanks protest van Sovjetzijde. Geen van de betrokkenen, de paus misschien nog het minst, kon echter de gevolgen van dit bezoek overzien.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

*De paus stak zijn eigen volk
een hart onder de riem en gaf
de mensen hoop door hen op te
roepen om ‘geen slaven te zijn’*

In Polen stak de paus zijn eigen volk een hart onder de riem en gaf de mensen hoop door hen op te roepen om ‘geen slaven te zijn’. Wat een religieuze boodschap was, werd vanwege de situatie in Polen een oproep tot vrijheid. Bij de komst van de paus dromden honderdduizenden mensen samen om hun landgenoot te begroeten. Hun uitzinnige enthousiasme, en hun ingetogenheid tijdens de momenten van gebed, werd vol verbazing gevolgd door vele westerse journalisten, die, ondanks het uitdrukkelijke verzoek van de Poolse regering aan de media om de menigte niet in beeld te brengen, alles meekregen. Het is dit enthousiasme dat het Poolse volk herinnerde aan de vrijheid die het eens had en dat de houding van berusting wist te doorbreken die de mensen hadden aangenomen, om te kunnen overleven onder het communistische regime sinds het neerslaan van de Praagse Lente.

De oprichting in 1980 van de Poolse vakbeweging Solidarność door Lech Wałęsa, naar aanleiding van de solidariteitsstaking van scheepsbouwers in Gdańsk, leek hiervan een rechtstreeks resultaat. De ongewapende revolutie die hiermee werd ontketend was een strijd voor de vrijheid waaraan paus Johannes II had herinnerd tijdens zijn

eerste bezoek. Dit wordt alleen maar bevestigd door het feit dat de Sovjetminister van Buitenlandse Zaken, Gromyko, het nodig vond om kort na de pausreis te zeggen dat Polen een onvervreemdbaar deel was van de communistische gemeenschap en dat zou blijven.

De politiek van Johannes Paulus II was vanaf het begin gericht op het openlijk uitspreken van zijn verlangen naar vrijheid van godsdienst voor alle volkeren. ‘Zonder godsdienstvrijheid is er geen vrijheid’, zei hij. Ook in zijn contacten met de verschillende leiders van de Sovjetstaten was dit zijn belangrijkste boodschap. Steeds weer verwees hij naar de rechten van de mens, die een plaats hadden gekregen in het akkoord van de Europese Veiligheidsconferentie met de Sovjets, dat in 1975 in Helsinki was getekend. Als Vaticaanse ‘minister van Buitenlandse Zaken’ had Mgr. Agostino Casaroli daarin een belangrijke rol gespeeld. Na de dood van kardinaal-staatssecretaris Jean Villot in 1979 stelde Johannes Paulus II hem aan als opvolger.

Ondanks de tegenstelling in diplomatieke opvattingen tussen de paus en zijn staatssecretaris wisten ze goed samen te werken, juist omdat de paus meer politiek en direct, en Casaroli meer diplomatiek en omzichtig aangelegd was. De focus van de paus op communicatie en het laten horen van zijn stem werd bijvoorbeeld uitgedrukt door de oprichting van een Poolse versie van de *Osservatore Romano*, en door de encycliek *Laborem exercens* van 1981 tegen het marxisme. Ook de latere aanstelling van de communicatie-expert Joaquín Navarro-Valls heeft de paus geholpen om overal gehoord te worden via de massamedia.

Op 13 mei 1981 werd de paus op het Sint-Pietersplein neergeschoten door de jonge Turk Mehmet Ali Ağca. Was dit het gevolg van zijn diplomatieke inspanningen, zijn

voortdurende oproep tot meer vrijheid en de opkomst van de Solidarność-beweging kort na zijn bezoek aan Polen? De redenen zijn niet helder, maar in ieder geval liet de paus zich er niet door uit het veld slaan: de strijd tegen het communisme ging door en hij bezocht zijn vaderland nogmaals in 1983. Een bondgenoot in deze strijd vond hij in de president van de Verenigde Staten, Ronald Reagan, die enkele weken voor de paus een aanslag op zijn leven overleefde. Ook de politiek van de Verenigde Staten was gericht op de ondergang van het communisme, al was de motivatie veel minder onzelfzuchtig dan die van de paus. Die laatste zag namelijk ook de keerzijde van het kapitalisme dat in de VS de boventoon voerde en wilde meer aandacht voor bijvoorbeeld armoedebestrijding. Zijn encycliek *Sollicitudo rei socialis* van 1987 viel zowel politieke corruptie als armoede in de wereld aan. Niet alleen het marxistische systeem, ook het kapitalisme kreeg de wind van voren. Toch bleven de VS een goede bondgenoot in de strijd tegen het communisme. Reagan speelde een belangrijke rol bij de onderhandelingen met Mikhail Gorbatsjov over het terugbrengen van de wapenkracht die de twee wereldmachten tegen elkaar hadden opgebouwd. Het was de Poolse president Jaruzelski die contact legde tussen de paus en Gorbatsjov. Jaruzelski, die gestreden had tegen de paus en tegen Solidarność, zei later dat hij niet kon inzien hoe zonder de Kerk, zonder de paus, al de veranderingen in Polen hadden kunnen plaatsvinden. De paus was zeer geïnteresseerd in de hervormingen die de *perestrojka* van de leider van de Sovjets beloofde en zocht naar mogelijkheden om diplomatieke banden aan te gaan die de godsdienstvrijheid en dus de vrijheid van de mens konden bevorderen. De derde pausreis naar Polen, in 1987, lijkt nieuwe moed gegeven te hebben aan de oppositie om zich te verzetten

en te blijven vechten voor de vrijheid. Kort daarna bezocht ook Gorbatsjov Polen en zelfs de kathedraal van Kraków, vanwaar Wojtyła vertrokken was in 1978.

In 1989, het jaar van de grote omwenteling, kreeg Solidarność officieel haar sociale taak en vloog Wałęsa naar Rome om de paus te bedanken voor zijn steun aan de Poolse vrijheid. Maar de paus was nog niet tevreden en besloot Gorbatsjov te steunen in zijn grote hervorming.

Het bezoek van de Sovjetleider aan de paus was een unicum. Er werd niet alleen gesproken over godsdienstvrijheid, maar vooral ook over de hervorming van de Sovjet-Unie. Beiden vonden elkaar in

.....
*Johannes Paulus II liet zich
 door het communisme,
 noch door het kapitalisme
 verleiden*

de overtuiging dat de veranderingen niet moesten plaatsvinden volgens het westerse model. De paus sprak over het Oosten en het Westen als over de twee longen van Europa. Dit wordt als het ware bevestigd door de uitverkiezing van de oosterse heiligen Cyrilus en Methodius naast de westerse heilige Benedictus als co-patronen van Europa. De paus had zijn eigen politiek en liet zich noch door het communisme, noch door het kapitalisme verleiden. Door de sociale leer van de Kerk, die een lange ervaring had op sociaal terrein, wilde hij een derde weg bieden. Zeker na 1989 was dit belangrijk, omdat de Kerk zich niet kon identificeren met het kapitalisme. In de encycliek *Centesimus annus* van 1991 zei de paus dat het einde van het communisme niet betekende dat het sociale programma van de Kerk gerealiseerd was. Hij ageerde tegen het kapitalisme en riep op

tot een nieuwe verhouding tussen arme en rijke landen in de wereld. Toen bijvoorbeeld met het einde van de Koude Oorlog de aandacht van de wereld voor Afrika verdween — lange tijd onderwerp van twist tussen de twee wereldmachten — vergat de paus het continent niet. Samen met kardinaal Roger Etchegaray, hoofd van de pauselijke raad voor gerechtigheid en vrede, zette hij zich in voor de vrijheid en de mensenrechten in Afrika en vele andere delen van de wereld.

In heel zijn buitenlandse politiek heeft

paus Johannes Paulus II vanaf zijn eerste toespraak tot het *corps diplomatique* in 1978 één duidelijke boodschap uitgedragen, die uitging van de waardigheid van iedere mens, de rechten die daaruit voortvloeien en de vrijheid die iedereen moet krijgen om zijn geloof uit te oefenen. Daarbij was het voorbeeld van Christus als leider en voor-ganger, maar ook als dienaar die zichzelf opoffert zijn belangrijkste inspiratiebron, een bron die hij ook de wereld voorhield ter ontmoeting, ter inspiratie en ter navolging.